

Odgovornost države za štetu prouzročenu neodgovarajućim uvjetima u zatvorskim ustanovama

Bukovac Puvača, Maja; Škorić, Marissabell

Source / Izvornik: **Zbornik radova Aktualnosti građanskog i trgovačkog zakonodavstva i pravne prakse, 2023, 94 - 115**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.47960/2744-2918.20.23.94>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:118:526107>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

PRAVNI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Prof. dr. sc. Maja BUKOVAC PUVAČA UDK 347.51:347.193]:342.726-058.56
 Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet 341.231.14(4)
maja.bukovac.puvaca@pravri.uniri.hr 342.726-058.56

izvorni znanstveni rad

Prof. dr. sc. Marissabell ŠKORIĆ
 Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet
marissabell.skoric@pravri.uniri.hr

Rad stigao: 4. svibnja 2023.
 Rad prihvaćen: 1. lipnja 2023.

ODGOVORNOST DRŽAVE ZA ŠTETU PROUZROČENU NEODGOVARAJUĆIM UVJETIMA U ZATVORSKIM USTANOVAMA

Sažetak: Tema je ovoga rada odgovornost države za štetu prouzročenu povredom prava na dostojanstvo zatvorenika zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvorskim ustanovama. U prvom dijelu rada autorice navode standarde koji proizlaze iz nadnacionalnih i nacionalnih pravnih izvora tumačenjem kojih je bogata sudska praksa Europskog suda za ljudska prava (Europski sud, Sud) i Ustavnog suda Republike Hrvatske oblikovala minimalne standarde zaštite dostojanstva osoba lišenih slobode.

Nepoštivanjem navedenih minimalnih standarda država djeluje protupravno i oštećenici (konvencijskim jezikom žrtve povrede) stječu pravo na naknadu štete prouzročene povredom prava na dostojanstvo. Autorice će na temelju odluka Europskog suda i Ustavnog suda Republike Hrvatske nastojati prikazati koja su se pitanja u pogledu naknade te štete do sada pokazala kao sporna. Ukratko će prikazati kriterije koje Sud primjenjuje pri odlučivanju o pravičnoj naknadi na temelju čl. 41. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (Konvencija) i odluke toga suda u presudama protiv Republike Hrvatske.

Nakon toga će navesti primjere odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske u kojima je utvrđeno da je došlo do povrede prava na dostojanstvo zatvorenika te analizirati pitanja koja se javljaju nakon takvih odluka u pogledu odgovornosti za njima prouzročenu štetu.

Budući da se, bez obzira na to je li povredu prava na dostojanstvo utvrdio Europski sud ili Ustavni sud, radi o istoj povredi i istoj šteti, autorice navode da odštetnopravna pozicija njegovom povredom pogodnih pojedinaca treba biti usporediva, odnosno visine iznosa naknada koje redovni hrvatski sudovi u tim slučajevima trebaju dosuditi moraju biti usporedivi s onima koje je Europski sud dosudio u presudama protiv Republike Hrvatske.

Gljučne riječi: ljudska prava; dostojanstvo; zatvorenici; šteta; pravična naknada; Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda

1. Uvod

Odnos nacionalnih pravila o odgovornosti države i odgovornosti države zbog povreda Konvencije u svakom je nacionalnom sustavu posebno složeno pitanje. Odgovor na njega ovisi o tome postaju li međunarodni ugovori dio nacionalnih sustava,¹ samoji strukturi sustava nacionalnih pravila o odgovornosti za štetu općenito i posebno onih o odgovornosti države. U hrvatskom pravu međunarodni ugovori postaju dio nacionalnog pravnog poretka i po pravnoj su snazi iznad nacionalnih zakona, stoga koegzistiraju dva sustava s potencijalnim temeljem za postavljanje zahtjeva za naknadu štete, onaj „nacionalni“ i „konvencijski“. Upravo je tema ovog rada primjer potrebe prepoznavanja

¹ U sustavima u kojima međunarodni ugovori ne postaju dio nacionalnog pravnog poretka bez posebne inkorporacije (učinak dobivaju kroz nacionalno zakonodavstvo), pred nacionalnim se sudovima ne može pozivati na konvencijske povrede kao osnove za tužbe.

međuodnosa tih dvaju sustava i može pokazati koliki je zapravo stvarni konvencijski utjecaj (utjecaj razvoja međunarodnog prava ljudskih prava) na nacionalni sustav odgovornosti države za štetu moguć (i poželjan).

Boravak u zatvorskim ustanovama, po svojoj prirodi prati određena doza nelagode i trpljenja, ali država je dužna osigurati da se izvršavanje kaznenih sankcija odvija u primjerenim uvjetima, odnosno uvjetima u kojima neće dolaziti do pojačanog trpljenja osoba lišenih slobode. Velik broj osoba boravilo je (i boravi) u ustanovama za izdržavanje kazne zatvora u uvjetima koji nisu u skladu s minimalnim standardima, što dovodi do povreda njihovih prava osobnosti, prvenstveno prava osobnosti na dostojanstvo i zdravlje. Za prouzročenje ove neimovinske štete Republika Hrvatska odgovara (trebala bi odgovarati) i prema nacionalnim pravilima o odgovornosti, neovisno o međunarodnom mehanizmu zaštite dostojanstva osoba lišenih slobode, ali se taj „nacionalni put“ naknađivanja do sada pokazao prilično neučinkovitim. Tek je učestalo aktiviranje konvencijskih mehanizama i donošenje presuda Europskog suda, ukazalo na širinu problema s kojim je Republika Hrvatska (kao i niz drugih država članica Konvencije) suočena pri osiguravanju zadovoljavajućih uvjeta u zatvorima. Prenapučenost domaćih zatvora dugogodišnji je problem na koji se posebno počelo ukazivati u prvom desetljeću ovog stoljeća koje je obilježio konstantan rast broja zatvorenika u Republici Hrvatskoj. Kako taj rast nije bio popraćen odgovarajućom infrastrukturom, pritužbe zatvorenika zbog neodgovarajućih zdravstvenih, higijenskih i prostornih uvjeta u zatvorima bile su učestale. Kao neka od mogućih rješenja tog problema istaknuli su se izgradnja novih smještajnih kapaciteta, kao i napuštanje stroge kaznene politike i stvaranje sustava alternativnih sankcija.² Napore hrvatskih vlasti da smanje prenapučenost zatvora prepoznao je i Europski odbor za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (dalje u tekstu: CPT) u svom izvješću iz 2017., no istodobno je upozorio i na potrebu kontinuiranog ulaganja napora da svaki zatvorenik ima najmanje 4 m² životnog prostora u ćelijama s više osoba te posebno naglasio problem malog broja organiziranih dnevnih aktivnosti za zatvorenike i s tim povezan problem pretjeranog boravka zatvorenika u ćelijama koji u njima provode i do 23 sata dnevno.³ Na potrebu poduzimanja značajnijih aktivnosti za poboljšanje uvjeta u pojedinim zatvorima kontinuirano upozoravaju i domaća tijela.⁴ Prostora za napredak ima i na normativnoj razini.

² Republika Hrvatska poduzimala je odgovarajuće infrastrukturne investicije unutar zatvorskog sustava u cilju rješavanja problema prenapučenosti i neadekvatnih zatvorskih uvjeta. Tako je, primjerice, poduzela potrebne korake i 2003. dovršila adaptaciju krila B lepoglavske kaznionice postupivši tako po preporuci Europskog suda. Također je i na normativnoj razini poduzimala mjere u cilju poticanja primjene alternativnih sankcija, ograničenja mogućnosti izricanja kratkotrajnih zatvorskih kazni te smanjenja broja supletornih kazni zatvora (V. primjerice Konačni prijedlog Kaznenog zakona, Zagreb, 2011., str. 120-121.; Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., 126/19., 84/21., 114/22.).

³ Delegacija CPT je do sada 6 puta bila u redovnom posjetu Hrvatskoj, i to 1998., 2003., 2007., 2012. i 2017. te 2022. Izvješće o zadnjem posjetu je u izradi, a izvješća iz prethodnih godina dostupna su na <https://www.coe.int/en/web/cpt/Croatia> (pristupljeno: 24. travnja 2023.).

⁴ U tom smislu treba istaknuti odluku Ustavnog suda Republike Hrvatske kojom je još 2009. godine Vladi naloženo da u roku od najviše 5 godina prilagodi kapacitete Zatvora u Zagrebu standardima Vijeća Europe i prakse Europskog suda (USRH, U-III-4182/2008 od 17. ožujka 2009.), što još uvijek nije provedeno. I pučka pravobraniteljica upozorava na to da je popunjenost u pojedinim zatvorima alarmantna. Istodobno, pozitivno ocjenjuje otvaranje novog odjela u Kaznionici u Lipovici-Popovači u prosincu 2022. godine te planove vezane uz izgradnju nove kaznionice u Gospiću. Izvješće pučke pravobraniteljice za 2022., ožujak 2023., str. 213.

Iako je propisana mogućnost izvršavanja istražnog zatvora u domu, kao i izvršavanje kazne zatvora do jedne godine u domu, što bi svakako dovelo do rasterećenja zatvorskeg sustava, zbog neadekvatnih provedbenih propisa ove mjere još uvijek imaju ili vrlo ograničenu primjenu ili se uopće ne mogu primijeniti.⁵

Dok se ne stvore odgovarajući uvjeti u hrvatskim zatvorima, tema ovoga rada biti će aktualna i problem naknada tako prouzročene štete predstavljati će ne baš zanemarivo opterećenje pravosudnog sustava i financijski teret za državu.

2. Koegzistencija konvencijskih i nacionalnih standarda te nacionalnih pravila o odgovornosti države za štetu i odgovornosti države zbog povreda Konvencije

Suvremeno penitencijarno pravo sadržano je u nizu nacionalnih pravnih izvora različitog ranga te u brojnim međunarodnim dokumentima. S obzirom da izvršavanje kazne zatvora neminovno ima prisilan karakter i da zadire u temeljna ljudska prava, glavni domaći izvor penitencijarnog prava čine norme ustavnog i zakonskog ranga.⁶ Odredbe čl. 23. i 25. Ustava Republike Hrvatske u kojima je ugrađena jedna od temeljnih vrijednosti demokratskog društva, zabrana zlostavljanja te mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od posebnog su značaja za zatvorenike, dok je glavni izvor penitencijarnog prava zakonskog ranga Zakon o izvršavanju kazne zatvora u kojem je uređen postupak i način izvršenja kazne zatvora te kao glavna svrha izvršavanja kazne zatvora istaknuto osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.⁷

Prilikom donošenja novog ZIKZ koji je na snagu stupio 20. veljače 2022. kao jedan od njegovih ciljeva istaknuto je prilagođavanje postupka izvršavanja kazne zatvora najnovijim međunarodnim standardima nastalim kroz primjenu Konvencije, odluka Europskog suda te preporuka i upozorenja CPT-a.⁸ Temeljno je polazište ZIKZ da zatvorenici, iako su lišeni temeljnog ljudskog prava na slobodu, uživaju zaštitu drugih prava zajamčenih Ustavom, zakonom i međunarodnim dokumentima, uključujući i pravo na dostojanstvo te tjelesni i duševni integritet.⁹

2.1. Konvencijski standardi

Presuda koja predstavlja prekretnicu u praksi Europskog suda u odnosu na prava zatvorenika je presuda *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva* donesena još 1975. godine.¹⁰ U toj je presudi odstupljeno od do tada prihvaćene tzv. teorije inherentnih (pripadajućih)

⁵ Pravilnik o izvršavanju istražnog zatvora u domu uz primjenu elektroničkog nadzor u ožujku 2023. bio je upućen u e-savjetovanju, pa se može očekivati da bi uskoro mogao biti donesen.

⁶ Detaljno o izvorima penitencijarnog prava v. IVIČEVIĆ KARAS, E., Penitencijarno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022., str. 17-31.

⁷ Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 8/98. - službeni pročišćeni tekst, 113/00., 124/00. službeni pročišćeni tekst, 28/01., 41/01. službeni pročišćeni tekst, 76/10., 85/10. službeni pročišćeni tekst, 5/14. Novi Zakon o izvršavanju kazne zatvora stupio je na snagu 20. veljače 2022. Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, br. 14/21., (dalje u tekstu: ZIKZ).

⁸ Konačni prijedlog Zakona o izvršavanju kazne zatvora, Zagreb, prosinac 2020., str. 81.

⁹ Čl. 4. st. 1. i čl. 11. st. 1. ZIKZ.

¹⁰ *Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Zahtjev br. 4451/70, 21. veljače 1975. U tom je predmetu utvrđena povreda prava na pristup sudu i povreda prava na dopisivanje.

ograničenja prema kojoj je oduzimanje slobode za sobom automatski povlačilo i gubitak drugih prava i sloboda te istaknuto stajalište da zatvorenici uživaju sva konvencijska prava i da im se ona mogu ograničiti samo na istim osnovama kao i prava ostalih osoba u odnosu na koje vrijedi Konvencija. Od tada do danas Europski sud donio je brojne presude protiv niza europskih država u kojima je utvrdio da su povrijeđena neka od temeljnih ljudskih prava zatvorenika.

Predmet analize u ovom dijelu rada bit će presude u kojima je utvrđena povreda čl. 3. Konvencije zbog neadekvatnih zatvorskih uvjeta te uspostavljeni standardi smještaja u zatvorima, s posebnim osvrtom na presude protiv Republika Hrvatske.¹¹

2.1.1. Čl. 3. Europske konvencije - zaštita prava zatvorenika na smještaj primjeren ljudskom dostojanstvu

Konvencija u čl. 3. propisuje da se nitko ne smije podvrgnuti mučenju ni nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni. Ova zabrana ima apsolutan karakter što znači da se ne može derogirati bez obzira na ponašanje ili stanje žrtve ili prirodu zločina ili prirodu bilo koje prijetnje za sigurnost države te nisu dozvoljeni izuzetci od ovog pravila niti u najtežim uvjetima. U suštini, prava zaštićena čl. 3. Konvencije odnose se na zaštitu ljudskog dostojanstva i osobnog integriteta svakog pojedinca i Europski sud sustavno ih drži jednim od temeljnih jamstava Konvencije.¹² Kako bi se ostvarila navedena zaštita države moraju ispuniti svoje materijalne i procesne obveze koje se sastoje u sljedećem: prvo, osobe pod svojom jurisdikcijom ne smiju podvrgavati mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni (materijalna negativna obveza); zatim, moraju poduzimati mjere kako bi spriječile da osobe budu podvrgnute navedenim postupcima (materijalna pozitivna obveza) te konačno, u slučaju ako postoji razborita sumnja da su osobe pod njezinom jurisdikcijom bile izložene mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni, država mora provesti temeljitu i učinkovitu službenu istragu (postupovna obveza države).¹³

Kada navedene obveze promatramo u kontekstu zaštite ljudskog dostojanstva i osobnog integritet zatvorenika u odnosu na uvjete smještaja u zatvorima vidljivo je kako je praksa Europskog suda u tom pogledu značajno evoluirala, što je u skladu sa shvaćanjem prema kojem je Konvencija *tzv. živući instrument* čije se odredbe trebaju tumačiti u skladu s aktualnim razvojem međunarodnog prava ljudskih prava. Ta evolucija ide od početne prakse koja pokazuje da je Europski sud bio usredotočen na slučajeve namjernog zlostavljanja zatvorenika od strane službenih osoba te da nije bio spreman primijeniti čl. 3. Konvencije u predmetima koji su se odnosili na uvjete u zatvorima, do prakse u zadnjih 20-tak godina kojom se taj pristup značajno promijenilo.¹⁴

¹¹ Pored povrede čl. 3. zbog neadekvatnih uvjeta u zatvorima, Europski sud je utvrdio povredu čl. 3. u odnosu na zatvorenike i zbog nedovoljne zdravstvene zaštite, nezakonite uporabe sile te povrede proceduralne obveze provođenja učinkovite istrage navoda o zlostavljanju, no one nisu predmet ovog rada.

¹² BATISTIĆ KOS, V., Pozitivne obveze prema Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2011., str. 72.

¹³ O obvezama države u kontekstu čl. 3. detaljnije vidi u OMEJEC, J., Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava, Strasbourški *acquis*, Novi informator, Zagreb, 2013., str. 911-930.

¹⁴ MAROCHINI, M., The ill-treatment of prisoners in Europe: a disease diagnosed but not cured?, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 30., br. 2., Rijeka, 2009., str. 1108.

U tom pogledu značajne su tri presude donesene početkom ovog stoljeća: *Kudla protiv Poljske*, *Dougoz protiv Grčke* i *Kalashnikov protiv Rusije*. Iako u prvo navedenom predmetu Europski sud nije utvrdio povredu čl. 3. Konvencije istaknuo je da navedena odredba nameće državama obvezu da osiguraju da osobe budu zatvorene u uvjetima koji su u skladu s poštovanjem njihovog ljudskog dostojanstva.¹⁵ U predmetu *Dougoz protiv Grčke* Europski sud je zaključio da uvjeti u kojima je podnositelj zahtjeva boravio, posebice prenatrpanost ćelije i nedostatak prostora za spavanje, u kombinaciji s neumjerenom duljinom razdoblja tijekom kojeg je bio izložen takvim uvjetima, predstavljaju ponižavajuće postupanje i povredu čl. 3. Konvencije.¹⁶ I u predmetu *Kalashnikov protiv Rusije* Sud je potvrdio da su prenapučenost (zatvorenik je imao 0,9 -1,9 m² osobnog prostora) i nehigijenski uvjeti u zatvoru, u kombinaciji s dužinom boravka u takvim uvjetima, doveli do povrede čl. 3. Konvencije, kao i da teška prenapučenost može, sama po sebi, postaviti pitanje njegove povrede.¹⁷

Korak dalje Sud čini u predmetu *Ananyev i drugi protiv Rusije* definirajući tri standarda smještaja koja bi trebala biti osigurana zatvorenicima, i to: svaki zatvorenik trebao bi imati individualan prostor za spavanje, morao bi raspolagati s najmanje tri kvadratna metra površine poda i cjelokupna površina ćelije trebala bi biti takva da dopušta zatvorenicima slobodno kretanje između dijelova namještaja. Neispunjenje samo jednog od ovih kriterija rezultirat će snažnom presumpcijom da je došlo do povrede čl. 3. Konvencije.¹⁸ Ovom je presudom Sud po prvi puta odredio konkretan minimum osobnog prostora koji se mora osigurati svakom zatvoreniku zaključivši da je 4 m² poželjan standard za smještaj osoba, a da okolnost da zatvorenik ima na raspolaganju manje od 3 m² površine poda sama po sebi predstavlja snažnu pretpostavku da je zatvorenik bio izložen ponižavajućem postupanju. Daljnju razradu kriterija minimalnih 3 m² osobnog prostora i način na koji se nedostatak veličine osobnog prostora može kompenzirati, Sud je dao u slučaju *Muršić protiv Hrvatske*.¹⁹

Vezano uz povredu čl. 3. Konvencije zbog neadekvatnih uvjeta u zatvorima treba još istaknuti da odluka Europskog suda po tom pitanju ni na koji način nije uvjetovana ekonomskom situacijom u odnosnoj državi. Drugim riječima, neadekvatni zatvorski uvjeti ne mogu se opravdati manjkom financijskih sredstava. Sud je u nizu predmeta istaknuo da države koje zbog nedostatka financijskih sredstava nisu u mogućnosti osigurati zatvorske uvjete sukladne zahtjevima koje postavlja čl. 3. Konvencije moraju pronaći druge načine rješenja ovog problema, primjerice, razvojem alternativnih sankcija koje će smanjiti pritisak na zatvorski sustav.²⁰

¹⁵ *Kudla protiv Poljske*, Zahtjev br. 30210/96, 26. listopada 2000., (presuda Velikog vijeća), para. 94.

¹⁶ *Dougoz protiv Grčke*, Zahtjev br. 40907/98, 6. ožujka 2001., para 48.

¹⁷ *Kalashnikov protiv Rusije*, Zahtjev br. 47095/99, 15. srpnja 2002. para. 97.

¹⁸ *Ananyev i drugi protiv Rusije*, Zahtjevi br. 42525/07 i 60800/08, 10. siječnja 2012., para 148.

¹⁹ V. poglavlje 2.1.2.

²⁰ *Nazarenko protiv Ukrajine*, Zahtjev br. 39483/98, 29. travnja 2003., para. 144., *Mamedova protiv Rusije*, Zahtjev br. 7064/05, 1. lipnja 2006., para. 65, *Orchowski protiv Poljske*, Zahtjev br. 17885/04 22. listopada 2009., para. 153., *Bazjaks protiv Latvije*, Zahtjev br. 71572/01, 19. listopada 2010., para. 111., *Story i drugi protiv Malte*, Zahtjevi br. 56854/13, 57005/13 i 57043/13, 29. listopada 2015., para. 121. i dr.

2.1.2. Presude Europskog suda protiv Republike Hrvatske zbog neadekvatnog smještaja u zatvoru

Od 2006. godine kada je prvi puta utvrdio da je Republika Hrvatska povrijedila čl. 3. Konvencije zbog loših uvjeta u zatvoru do zaključno travnja 2023. godine, Europski sud je u još dvanaest predmeta utvrdio povredu toga članka zbog loših uvjeta u hrvatskim zatvorima. Među njima posebno je značajna presuda *Muršić protiv Hrvatske* donesena 2016. godine jer je u njoj Europski sud ujednačio dotadašnju praksu vezanu uz povredu čl. 3. Konvencije zbog manjka osobnog prostora u zatvoru. Prije ove presude, u predmetima *Cenbauer*, *Štitić*, *Testa*, *Longin* i *Lonić* Europski sud je također utvrdio da je došlo do te povrede, u većini navedenih predmeta, zbog kumulativnog učinka nedostatka osobnog prostora, neodgovarajućih higijenskih uvjeta u zatvoru te vremena provedenog u takvim uvjetima.

U predmetu *Cenbauer protiv Hrvatske* Sud je utvrdio da je zatvorenik proveo oko dvije godine i tri mjeseca u ćeliji manjoj od 4 m² koja je bila prljava i vlažna, u kojoj nije bilo tekuće vode niti wc-a, a pristup zajedničkom wc-u nije bio stalno dostupan pa je zatvorenik morao urinirati u plastični kontejner. Izloženost takvim uvjetima prema ocjeni Europskog suda predstavljala je ponižavajuće postupanje suprotno čl. 3. Konvencije. Sud je podnositelju dosudio 3.000 eura na ime naknade neimovinske štete, a budući da ih nije zahtijevao, nisu mu dosuđeni troškovi i izdaci.²¹ U predmetu *Štitić protiv Hrvatske* Sud je utvrdio da su uvjeti podnositeljeva boravka u zatvoru (21 sat dnevno provodio je u vlažnoj ćeliji, bez dnevnog svijetla i primjerenog grijanja, na starom, poderanom madracu, bez higijenskih potrepština) u kombinaciji s duljinom boravka u zatvoru (oko petnaest mjeseci) bili dovoljni da dovedu do povrede čl. 3. Konvencije te se nije upuštao u ispitivanje drugih okolnosti, uključujući veličinu osobnog prostora. Podnositelj zahtjeva nije podnio zahtjev za pravičnu naknadu niti naknadu pretrpljenih troškova i izdataka, pa je Sud smatrao da nema potrebe dosuditi mu ikakav iznos s te osnove.²² U predmetu *Testa protiv Hrvatske* do povrede čl. 3. Konvencije došlo je zbog pomanjkanja prostora (podnositeljci su bila osigurana 2,4 m²), loših uvjeta u ćeliji (nepodnošljivi smrad, stari i djelomično slomljeni kreveti, rasparani i prljavi madraci) u kojoj je podnositeljica služila kaznu više od dvije godine te neadekvatne medicinske skrbi zatvorenice. Sud je podnositeljci dosudio pravičnu naknadu za neimovinsku štetu u iznosu od 15.000 eura, te za troškove i izdatke 3.200 eura.²³ U predmetu *Longin protiv Hrvatske* Sud je primijenio prethodno utvrđene kriterije u predmetu *Ananyev i drugi* zaključivši da osobni prostor kojim je zatvorenik raspolagao tijekom jednogodišnjeg boravka u zatvoru nije zadovoljavao postavljene standarde i da u prenatrpanoj ćeliji nije bilo puno prostora za kretanje. Uz to, sanitarni čvorovi nisu bili potpuno odvojeni od životnog prostora u kojem su zatvorenici bili smješteni pa je i stol za kojim su zatvorenici jeli bio samo metar udaljen od otvorenog sanitarnog čvora. S obzirom da je podnositelj zahtjeva u takvim uvjetima bio zatvoren dvadeset i dva sata dnevno i da nije imao slobodu kretanja tijekom dana, Sud zaključuje da su uvjeti boravka u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje nespojivo sa zahtjevima čl. 3. Konvencije. Podnositelju je Sud na ime naknade neimovinske štete dosudio 5.000 eura, a na ime troškova i izdataka 1.000 eura.²⁴

²¹ *Cenbauer protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 73786/01, 9. ožujka 2006., para. 51, 57 i 58.

²² *Štitić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 29660/05, 8. studenog 2007., para. 37-42 i 89.

²³ *Testa protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 20877/04, 12. srpnja 2007., para. 59, 75 i 78.

²⁴ *Longin protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 49268/10, 6. studenog 2012., para. 58-61, 76 i 79.

I u predmetu *Lonić protiv Hrvatske* Sud je utvrdio da je podnositelj zahtjeva imao na raspolaganju nešto manje od 3 m² tijekom većine svog boravka u zatvoru i da je u takvim uvjetima bio zatvoren dvadeset dva sata na dan. Uz to, zbog svog zdravstvenog stanja i broja zatvorenika u ćeliji umjesto nužnika morao je upotrebljavati bocu, što je bilo ponižavajuće te je bio izložen ismijavanju drugih zatvorenika. Imajući u vidu te okolnosti te osobito da ograničenja osobnog prostora nisu nadoknađena slobodom kretanja zatvorenika tijekom dana, Sud je zaključio da su uvjeti boravka u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje protivno zahtjevima čl. 3. Konvencije. Dosudio je podnositelju naknadu u iznosu od 10.000 EUR na ime neimovinske štete te 4.125,68 EUR za izdatke i troškove.²⁵

Presuda *Muršić protiv Hrvatske* koju je donijelo Veliko vijeće 2016. godine posebno je značajna jer je u njoj Europski sud ujednačio svoju praksu vezanu za osobni prostor osoba lišenih slobode u ćelijama s više zatvorenika.²⁶ Dotadašnja praksa Suda pokazivala je dva različita, međusobno suprotstavljena stajališta u odnosu na pitanje dovodi li raspodjela osobnog prostora ispod 3 m² sama po sebi do povrede članka 3. Konvencije ili stvara čvrstu, ali oborivu pretpostavku da je došlo do povrede toga članka. Iako je Sud u pilot presudi *Ananyev* izričito prihvatio test „čvrste pretpostavke“ prilikom ispitivanje predstavljaju li uvjeti u zatvoru ponižavajuće postupanje, nije se u svim svojim odlukama držao tog kriterija. U nizu presuda prije ove pilot presude, ali i u pojedinim presudama donesenim nakon nje, Sud je zaključio da je okolnost da je zatvorenik raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora sama po sebi dovela do povrede članka 3. Konvencije.²⁷

U predmetu *Muršić* prvu je presudu donijelo Vijeće od sedam sudaca koje je odlučilo da nije došlo do povrede uz obrazloženje da je zabrinjavajuće što je u razdoblju od 27 uzastopnih dana zatvorenik imao na raspolaganju manje od 3 m², no s obzirom da je imao slobodu kretanja te da je bio lišen slobode u prikladnoj kaznenoj ustanovi, uvjeti njegovog boravka u zatvoru nisu dosegli onu težinu koja je potrebna da bi se postupanje prema njemu smatralo nečovječnim ili ponižavajućim prema čl. 3. Konvencije.²⁸ Nakon odluke Vijeća, podnositelj zahtjeva je zatražio podnošenje predmeta Velikom vijeću, što je i prihvaćeno.²⁹ U novoj je presudi Veliko vijeće pojasnilo načela i standarde za procjenu minimalnog osobnog prostora po zatvoreniku u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika³⁰ te zaključilo da su za procjenu prenapučenosti zatvora relevantni

²⁵ *Lonić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 8067/12, 4. prosinca 2014., para 75-77, 106. i 107. U ovom je predmetu utvrđena povreda čl. 3. Konvencije u odnosu na uvjete zatvaranja tijekom izvršenja mjere pritvora. U takvim je uvjetima pritvorenik boravio gotovo godinu dana.

²⁶ *Muršić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 7334/13, 20. listopada 2016. (presuda Velikog vijeća).

²⁷ Vidi, primjerice predmete *Lin protiv Grčke*, Zahtjev br. 58158/10, 6. studenoga 2012., para. 53-54, *Blejuščić protiv Rumunjske*, Zahtjev br. 7910/10, 19. ožujka 2013., para. 43 - 45, *Ivakhnenko protiv Rusije*, Zahtjev br. 12622/04, 4. travnja 2013., para. 35.

²⁸ *Muršić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 7334/13, 12. ožujka 2015., para. 68.

²⁹ Europski sud u pravilu odlučuje u Vijeću od sedam sudaca, a nakon što ono donese presudu, stranke mogu zatražiti podnošenje predmeta Velikom vijeću od 17 sudaca, što se prihvaća samo u iznimnim slučajevima.

³⁰ Sud je donio pilot presude koje se bave pitanjem prenapučenosti zatvora u odnosu na Bugarsku (*Neshkov i drugi protiv Bugarske*, Zahtjev br. 36925/10 i dr., 27. siječnja 2015.); Mađarsku (*Varga i drugi protiv Mađarske*, 14097/12 i dr., 10. ožujka 2015.); Italiju (*Torreggiani i drugi protiv Italije*, Zahtjev br. 3517/09 i dr., 8. siječnja 2013.); Poljsku (*Orchowski protiv Poljske*, Zahtjev br. 17885/04, 22. listopada 2009.; *Norbert Sikorski protiv*

sljedeći kriteriji: a) zatvorenik mora imati na raspolaganju minimalno 3 m² osobnog prostora u ćeliji s više zatvorenika; b) ako zatvorenik ima na raspolaganju manje od 3 m² osobnog prostora postoji snažna, ali oboriva pretpostavka da je došlo do povrede čl. 3. Konvencije. U potonjem slučaju tužena država ima mogućnost dokazati postojanje olakšavajućih čimbenika koji, ako su kumulativno ispunjeni, kompenziraju manjak osobnog prostora. Riječ je o sljedećim čimbenicima: a) smanjenje potrebnog osobnog prostora bilo je kratko, povremeno i manjeg opsega; b) zatvorenik je za to vrijeme imao mogućnost slobodnog kretanja izvan ćelije i sudjelovanja u odgovarajućim aktivnostima izvan ćelije te su c) fizički uvjeti boravka u zatvoru bili prikladni (pristup prirodnom svjetlu i zraku, grijanje, osnovne higijenske potrebe, mogućnost privatne upotrebe wc-a i sl.). Drugim riječima, veličina prostora manja od 3 m² sama po sebi ne povlači automatski povredu čl. 3. Konvencije, kako što ni veličina prostora veća od 3 m² sama po sebi ne znači da nije došlo do te povrede. U svakom pojedinom predmetu moraju se ispitati sve okolnosti boravka u zatvoru i svi prethodno navedeni olakšavajući čimbenici.

U predmetu *Muršić protiv Hrvatske* Veliko vijeće je utvrdio da je podnositelj zahtjeva ukupno 50 dana bio smješten u ćelijama u kojima je imao na raspolaganju manje od 3 m² osobnog prostora. U odnosu na razdoblje u kojem je zatvoreniku 27 dana u kontinuitetu bilo na raspolaganju manje od 3 m² osobnog prostora, Veliko vijeće je utvrdio da je došlo do povrede čl. 3. Konvencije. U odnosu na preostala 23 dana u kojima je zatvorenik također boravio u ćeliji manjoj od usvojenog standarda, Veliko vijeće je utvrdio da do povrede nije došlo jer je smanjenje osobnog prostora bilo kratko i povremeno (u nekoliko navrata trajalo je po jedan, dva, tri ili osam dana), a podnositelj je imao mogućnost kretanja izvan ćelije te su fizički uvjeti boravka u zatvoru bili primjereni.³¹ Odlučujući na pravičnoj osnovi i uzimajući u obzir činjenicu da je povreda utvrđena s obzirom na razdoblje od dvadeset i sedam dana u kontinuitetu u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, Sud je na ime neimovinske štete podnositelju dosudio iznos od 1.000 eura, a za troškove i izdatke iznos od 3.091,50 eura.³²

Nakon presude u slučaju *Muršić protiv Hrvatske* Europski sud je još u sedam predmeta protiv Hrvatske utvrdio povredu čl. 3. Konvencije zbog neodgovarajućih uvjeta

Poljske, Zahtjev br. 17599/05, 22. listopada 2009.) i Rusiju (*Ananyev i drugi protiv Rusije*, *op. cit.*).

³¹ *Muršić protiv Hrvatske*, Veliko vijeće, *op. cit.*, para. 153, 169-171. Daljnja praksa Europskog suda pokazati će je li baš 27 dana donja granica koju treba doseći da bi se zaključilo da smanjenje osobnog prostora nije bilo kratko, povremeno i manjeg opsega. Također, bit će zanimljivo pratiti hoće li Europski sud odstupiti od svoje dosadašnje prakse prema kojoj nije došlo do povrede čl. 3. u slučajevima kada je zatvorenik boravio u ćeliji manjoj od 3 m² u ukupnom trajanju znatno dužem od 27 dana, ali kada taj boravak nije bio uzastopan nego se sastojao od više povremenih i kraćih boravaka u ćelijama koje ne zadovoljavaju minimalan standard veličine osobnog prostora (npr. boravaka od jednog, dva ili osam dana). Usp. presudu Vijeća i presudu Velikog vijeća u predmetu *Muršić*, posebno djelomično suprotstavljeno mišljenje suca Pinta de Albuquerquea (presuda Velikog vijeća, para 57.).

³² Sud nije o povredi odlučio jednoglasno. Jednoglasno je presudio da je došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblje između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora. Sa deset glasova prema sedam presudio je da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na ostatak neuzastopnih razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, a s trinaest glasova prema četiri da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s 3 i 4 m² osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru. (Vidi toč. 2.-4. izreke presude).

smještaja u zatvorima.³³ U presudi *Ulemek protiv Hrvatske* donesenoj 2019. godine utvrđeno je da je podnositelj ćeliju površine 21.10 m² dijelio s još osmero zatvorenika u razdoblju od 27 dana i da takvi uvjeti smještaja predstavljaju ponižavajuće postupanje. Na ime neimovinske štete Sud je podnositelju dosudio 1.000 eura, a na ime troškova i izdataka 2.890 eura.³⁴ Do istog zaključka o ponižavajućem postupanju Sud je došao i u četiri presude donesene tijekom 2022. godine, i to: *Huber protiv Hrvatske*, *Hrnčić protiv Hrvatske*, *Katanović i Mihovilović protiv Hrvatske* te *Kopić protiv Hrvatske*.³⁵ U svim je predmetima utvrđeno da su podnositelji zahtjeva raspolagali s osobnim prostorom manjim od 3 m² u razdoblju koje nije bilo kratko, povremeno i manjeg opsega zbog čega je došlo do povrede čl. 3. Konvencije.³⁶ U predmetu *Huber protiv Hrvatske* zbog neodgovarajućeg smještaja u ukupnom trajanju gotovo 6 godina Sud je podnositelju dosudio 12.500 eura na ime neimovinske štete i 250 eura za troškove i izdatke.³⁷ U predmetu *Hrnčić protiv Hrvatske* Sud je za 21 mjesec i 5 dana boravka u takvom prostoru podnositelju dosudio 7.600 eura za neimovinsku štetu i 2.490 eura za troškove i izdatke.³⁸ U predmetu *Katanović i Mihovilović protiv Hrvatske* podnositelju Katanoviću je za mjesec i jedan dan boravka u neodgovarajućim uvjetima dosuđena naknada neimovinske štete u iznosu od 1.400 eura, te priznati troškovi i izdaci u iznosu od 250 eura. U istom je slučaju Mihoviloviću za ukupno 12 mjeseci i jedan dan boravka u sličnim uvjetima (prenapučenost, nedostatak ili nedovoljno električne rasvjete, nedostatak ili ograničen pristup tuševima) dosuđeno za neimovinsku štetu 5.400 eura, a troškove i izdatke 250 eura.³⁹ Podnositelju Kopiću je Sud u presudi *Kopić protiv Hrvatske* dosudio 12.500 eura za neimovinsku štetu prouzročenu boravkom u neodgovarajućim uvjetima u trajanju od gotovo 5 godina i 2.060 eura za troškove.⁴⁰

Posljednje dvije presude protiv Republike Hrvatske zbog neodgovarajućih zatvorskih uvjeta donesene su u veljači i ožujku ove godine. U predmetu *Prpić protiv Hrvatske* Europski sud je utvrdio da je podnositeljica imala na raspolaganju osobni prostor manji od 3 m² u razdoblju od gotovo šest mjeseci, što se ne može označiti kao kratko razdoblje. Također je utvrdio da joj je u razdoblju od godine i tri mjeseca bio osiguran osobni prostor veličine između 3 i 4 m² te da je u tom vremenu mogla boraviti izvan ćelije tijekom dana. No, s obzirom da je veličina osobnog prostora u zajedničkim prostorijama bila manja od 3 m² te su utvrđene i druge manjkavosti u pogledu higijenskih

³³ Uz to, Europski sud je u veljači 2023. donio i presudu u predmetu *Balicki protiv Hrvatske* u kojem je utvrdio da je došlo do povrede čl. 6. Europske konvencije jer je podnositelju povrijeđeno pravo na suđenje u razumnom roku zbog prekomjernog trajanja parničnog postupka (dulje od 9 godina) za naknadu štete zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvoru. *Balicki protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 71300/16, 9. veljače 2023.

³⁴ *Ulemek protiv Hrvatske*, 31. listopada 2019., Zahtjev br. 21613/16, para. 162. i 165.

³⁵ *Huber protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 39571/16, 7. srpnja 2022., *Hrnčić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 53563/16, 29. rujna 2022., *Katanović i Mihovilović protiv Hrvatske*, Zahtjevi br. 18208/19 i 12922/20, 29. rujna 2022., *Kopić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 16789/19, 29. rujna 2022. Predmet *Huber protiv Hrvatske* posebno je zanimljiv jer se Sud u njemu izjasnio o početku tijeka rokova zastare zahtjeva za naknadu štete. V. poglavlje 3.2.

³⁶ Sud je istaknuo da se navedeni nedostatak ne može se kompenzirati time što su zatvorenici u ćeliji provodili između sedam i devet sati tijekom noći, dok su tijekom dana boravili izvan ćelije, radeći i slobodno se krećući unutar svog odjela te su mogli provoditi dva do tri sata dnevno na otvorenom. *Kopić*, para. 11; *Huber*, para. 11., *Hrnčić*, para 12.

³⁷ *Huber protiv Hrvatske*, op. cit., Prilog presudi.

³⁸ *Hrnčić protiv Hrvatske*, op. cit., Prilog presudi.

³⁹ *Katanović i Mihovilović protiv Hrvatske*, op. cit., Prilog presudi.

⁴⁰ *Kopić protiv Hrvatske*, op. cit., Prilog presudi.

i drugih uvjeta u kaznionici, Sud je zaključio da je i u tom razdoblju podnositeljica bila smještena u neodgovarajućim uvjetima. Na ime neimovinske štete Sud je podnositeljici dosudio 8.300 eura, a za troškove i izdatke 250 eura.⁴¹

Neodstupajući od dotadašnje prakse, i u predmetu *Jungić protiv Hrvatske* Europski sud je utvrdio da je došlo do povrede čl. 3. Konvencije zbog neodgovarajućih zatvorskih uvjeta budući da je podnositelj u razdoblju od 2 godine i gotovo 5 mjeseci imao na raspolaganju prostor ili manji od 3 m² ili između 2,70 i 3,78 m² te bio lišen slobode u lošim uvjetima. Dosuđeno mu je 12.200 eura za neimovinsku štetu i 250 eura troškova, a iznos je vjerojatno nešto viši i zbog činjenice da je sud utvrdio i povrede drugih konvencijskih prava.⁴²

2.1.3. Čl. 41. Konvencije kao temelj za dosudu pravične naknade i kriteriji kojima se Sud rukovodi pri njejoj dosudi

Europski sud pravičnu naknadu dosuđuje na temelju čl. 41. Konvencije: „Ako Sud utvrdi da je došlo do povrede Konvencije i dodatnih protokola, a unutar nje pravo zainteresirane visoke ugovorne stranke omogućava samo djelomičnu odštetu, Sud će, prema potrebi, dodijeliti pravičnu naknadu povrijeđenoj stranci.“ Sud ističe da je „od temeljne važnosti da sami nacionalni sudovi pružaju naknadu za kršenje njezinih odredbi, pri čemu sud obavlja nadzornu ulogu prema načelu supsidijarnosti“.⁴³ Iako sama sumnja u učinkovitost domaćih pravnih sredstava (koja bi podnositelj mogao koristiti da bi ostvario pravo na naknadu štete) ne oslobađa podnositelja obveze iz čl. 35. Konvencije⁴⁴ da prije podnošenja tužbe Sudu iscrpi sva dostupna i učinkovita pravna sredstva u domaćem pravu, Sud će donijeti odluku i prije dovršetka svih postupaka pred domaćim tijelima ako duljina njihova trajanja predstavlja povredu nekoga drugog konvencijskog prava (ponajprije čl. 6. Konvencije).⁴⁵

Odredba čl. 41. Konvencije je prva odredba u nekom međunarodnom ugovoru koja za njegovo kršenje daje neposredno pravo na naknadu pojedincu.⁴⁶ Ovu novčanu na-

⁴¹ *Prpić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 27712/19, 9. veljače 2023., para. 11. i 12, Prilog presudi.

⁴² *Jungić protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 73024/16, 2. ožujka 2023., Prilog presudi. U ovom je predmetu Europski sud utvrdio i povredu prava na suđenje u razumnom roku (čl. 6. Konvencije) zbog prekomjernog trajanja parničnog postupka koji se vodio radi naknade štete zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvorima (postupak je u trenutku podnošenja zahtjeva Europskom sudu trajao preko deset godina i još uvijek nije bio okončan). Također je utvrdio i povredu prava na učinkovito pravno sredstvo zajamčeno u čl. 13. Konvencije zbog toga što je inače učinkovito pravno sredstvo, tužba radi naknade štete, u odnosu na podnositelja bilo neučinkovito sredstvo upravo zbog prekomjernog trajanja postupka. Vidi Izreku presude toč. 2.-4.

⁴³ *Koch protiv Njemačke*, Zahtjev br. 497/09, 19. srpnja 2012., Toč. 69.: *It is fundamental to the machinery of protection established by the Convention that the national systems themselves provide redress for breaches of its provisions, with the Court exercising a supervisory role subject to the principle of subsidiarity.*

⁴⁴ Čl. 35. st. 1. Konvencije: „1. Sud može razmatrati predmet samo nakon što su iscrpljena sva raspoloživa domaća pravna sredstva, u skladu s općeprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i unutar razdoblja od četiri mjeseci od dana donošenja konačne odluke“.

⁴⁵ Vidi: *M. i M. protiv Hrvatske*, Zahtjev br. 10161/13., 3. rujna 2015.

⁴⁶ Ta je naknada, iako je izazivala brojne rasprave, najčešće korišteno sredstvo ispravljanja povreda konvencijskih prava. Rokovi i druge formalne pretpostavke za podnošenje zahtjeva za pravičnu naknadu propisani su Poslovníkom Europskog suda. Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom preveo je tekst Poslovníka na hrvatski jezik, <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/POSLOVNIK/Poslovník%20ESLJPa.pdf> (pristupljeno: 24. travnja 2023.)

knadu, za koju se opravdano ističe da iz dosuđenih iznosa često nije jasno kojim se kriterijima pri odlučivanju o njihovoj visini rukovodio, Sud dosuđuje sukladno Naputku za postupanje sa zahtjevima za pravičnu naknadu.⁴⁷ U Naputku je naglašeno da naknada ne predstavlja kažnjavanje države odgovorne za povredu, te da je svrha naknade obešteti podnositelja za stvarno pretrpljenu štetu i neprihvatljivo je usvajanje zahtjeva u kojima bi ta naknada bila „kaznena“, „pooštrena“, „za primjer drugima“.⁴⁸ Izričito je, dakle, otklonjena mogućnost dosuđivanja tzv. kaznenih naknada (engl. *punitive damages*).⁴⁹ Iako se može prihvatiti teza da je primarna funkcija te pravične naknade popravljavanje štete podnositelju, ne može se posve isključiti to da je ona po svojoj prirodi barem djelomično i „kazna“ državi jer je povrijedila konvencijske obveze. Po visinama iznosa koji se podnositeljima dosuđuju, ta naknada je zaista puno niža od iznosa *punitive damages*, ali ukupan financijski teret države kod sustavnog povređivanja konvencijskih prava, treba državu potaknuti na ozbiljne reforme sustava. Zato se ovoj naknadi mora priznati šira funkcija od one koju naknada štete ima u nacionalnim odštetnopravnim sustavima. Autorice smatraju da je upravo tema o kojoj pišu primjer kako se takva funkcija te naknade treba i može ostvariti.

Osnovno je pravilo da dosuđivanje naknade nije automatska posljedica utvrđenja povrede, već se dosuđuje samo ako nacionalno pravo omogućava samo djelomičnu odštetu, a i tada, samo „po potrebi“.⁵⁰ Sud će, dakle, naknadu dosuditi samo ako je, uzevši u obzir sve okolnosti pojedinoga slučaja, smatra pravičnom (lat. *just*), a može zaključiti i da je utvrđivanje postojanja povrede samo po sebi dostatan oblik popravljavanja te štete.⁵¹ U skladu s načelom pravednosti, može dosuditi i manji iznos od stvarno pretrpljene štete ili troškova i izdataka ili uopće ne dosuditi naknadu. Također, odlučujući o visini naknade može ali ne mora uzeti u obzir situaciju samog podnositelja i države kao subjekta odgovornog za zaštitu javnog interesa te gospodarske prilike u njoj, može se rukovoditi domaćim standardima naknade štete, ali njima nije vezan.⁵² Iako čl. 41. Konvencije ne spominje za koje se vrste šteta može dosuditi pravična naknada, iz prakse Suda proizlazi da su to imovinska šteta, neimovinska šteta te troškovi i izdatci prouzročeni povredom, a što se pod njima podrazumijeva navedeno je u Naputku. Tako se za imovinsku štetu navodi da je cilj njenoga popravljavanja podnositelja staviti u položaj u kojem se nalazio ili u kojem bi bio da nije bilo povrede (lat. *restitutio in integrum*), a može uključivati naknadu stvarno pretrpljene štete (lat. *damnum emergens*) i izmakle dobiti (lat. *lucrum cessans*).⁵³

⁴⁷ Izdao ga je predsjednik Suda u skladu s pravilom 32. Poslovnika suda 28. ožujka 2007., https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_HRV.pdf (pristupljeno: 24. travnja 2023.)

⁴⁸ III. toč. 1.9. Naputka.

⁴⁹ To je naknada koja ima naglašen kazneni karakter. Upravo s tim ciljem, iznosi koji se traže su iznimno visoki da bi služili za primjer drugima, odnosno preventivno djelovali. U većini nacionalnih odštetnih sustava nisu dopuštene. Vidi više: KOZIOL, H., WILCOX, W. (eds.), *Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives*, Springer, Vienna, 2009.

⁵⁰ Uvod, toč. 1. Naputka.

⁵¹ Uvod, toč. 2. Naputka.

⁵² Uvod, toč. 2. i 3. Naputka.

⁵³ III. toč. 2.10. Naputka.

Podnositelj mora dokazati da je imovinska šteta koju je pretrpio posljedica povrede i za to priložiti odgovarajuću dokumentaciju kao dokaz, ne samo osnove već i visine te štete. U načelu naknada imovinske štete potpuna je naknada štete, ali ako se ne može precizno utvrditi iznos štete, Sud može procijeniti njenu visinu na temelju dostupnih činjenica i na temelju načela pravednosti dosuditi iznos niži od stvarno nastale štete. (III. toč. 2.11.-2.12. Naputka.)

U prikazanim se predmetima, zbog same prirode povrijeđenog dobra, pitanje naknade imovinske štete u pravilu nije ni postavljalo, odnosno nije se navodila kao posljedica povrede čl. 3. Konvencije. Kod utvrđivanja visine naknade za neimovinsku štetu, Sud uzima u obzir standarde koji proizlaze iz njegove prakse. Sami podnositelji su dužni specificirati koji iznos naknade smatraju pravednim,⁵⁴ a ukoliko se smatraju žrtvama više povreda, mogu postaviti za svaku od njih pojedinačne zahtjeve ili za sve povrede zatražiti jedinstveni iznos naknade.⁵⁵ U iznimnim okolnostima određenog predmeta Sud je ovlašten dosuditi pravičnu naknadu iako zahtjev nije propisno podnesen u skladu s Poslovníkom Suda.⁵⁶ Takve iznimne okolnosti, u odnosu na predmete protiv Republike Hrvatske zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvorima, Sud još nije utvrdio.⁵⁷ Za troškove i izdatke (pred domaćim sudovima i postupku pred Sudom) Sud može dosuditi naknadu samo ako su stvarno nastali, biti nužni, razumne visine i dokazani.⁵⁸

Između povrede i pretrpljene štete mora postojati jasna uzročna veza, jer se Sud ne smije zadovoljiti samo mogućom i slabom vezom, niti prepustiti nagađanjima što je bilo, odnosno moglo biti posljedica povreda. Zato šteta mora biti jasna posljedica utvrđene povrede, a ne situacije ili događaja koji ne predstavlja povredu Konvencije.⁵⁹ Iz u radu prikazanih predmeta očito je da Sud postojanje uzročne veze između boravka zatvorenika u neodgovarajućim uvjetima i povrede njihovih prava iz čl. 3. Konvencije nije dovodio u pitanje, odnosno sama činjenica da je utvrđena povreda minimalnih standarda nesporno je prouzročila neimovinsku štetu podnositelja.

2.2. Ustavni standardi

S obzirom na obvezu podnositelja iz čl. 35. Konvencije da prije podnošenja zahtjeva Europskom sudu iscrpi sva dostupna i učinkovita pravna sredstva u nacionalnom pravu, Ustavni sud, u povodu ustavne tužbe ima priliku prije Europskog suda u konkretnom slučaju utvrditi je li došlo do povrede dostojanstva osobe lišene slobode.⁶⁰ I ustavnoj

⁵⁴ Iz pregleda predmeta protiv Republike Hrvatske povodom neodgovarajućih uvjeta u hrvatskim zatvorima da se zaključiti da su podnositelji dobro upoznači s ovom dužnošću specificiranja iznosa pravične naknade i gotovo bez iznimke (jedino Štitić nije postavio zahtjev za naknadu, Štitić protiv Hrvatske, para. 89., a Cenbauer nije zatražio naknadu troškova i izdataka, *Cenbauer protiv Hrvatske*, para. 58.) postavljaju zahtjeve za njenu dosudu.

⁵⁵ III. toč. 3.13.-3.15. Naputka.

⁵⁶ *Nagmetov protiv Rusije*, Zahtjev br. 35589/08, 30. ožujka 2017. (Presuda Velikog vijeća).

⁵⁷ Kod nekih drugih povreda konvencijskih prava od strane Republike Hrvatske, bilo je i takvih odluka, odnosno dosuđivanja pravične naknade na vlastitu inicijativu Suda, npr. vidi predmet X. protiv Hrvatske, od 17. srpnja 2008.

⁵⁸ III. toč. 4. Naputka.

⁵⁹ III. toč. 1.7. - 1.8. Naputka. O uzročnoj vezi vidi: BUKOVAC PUVAČA, M., MIHELČIĆ, G., MAROCHINI ZRINSKI, M., *Uzročna veza kao pretpostavka odgovornosti za štetu u europskim nacionalnim pravnim sustavima, praksi Suda Europske unije i Europskog suda za ljudska prava*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 10., br. 1., 2019., str. 25-49.

⁶⁰ Čl. 59. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 99/99., 29/02., 49/02. - službeni pročišćeni tekst (dalje: UZUS):

„(1) Svatko može podnijeti Ustavnom sudu ustavnu tužbu ako smatra da mu je pojedinačnim aktom tijela državne vlasti, tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave ili pravne osobe s javnim ovlastima, kojim je odlučeno o njegovim pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela, povrijeđeno ljudsko pravo ili temeljna sloboda zajamčena Ustavom, odnosno Ustavom zajamčeno pravo na lokalnu i područnu (regionalnu) samoupravu (u nastavku: ustavno pravo)“.

tužbi treba prethoditi iscrpljivanje drugih pravnih puteva (čl. 59. st. 2. i 3. UZUS-a), osim iznimno, kod grubih povreda i prijeteci težkih i nepopravljivih posljedica (čl. 59a st. 1. UZUS-a). Izmjenama Zakona o parničnom postupku⁶¹ iz srpnja 2022.⁶² povreda temeljnih ljudskih prava uvedena je kao nova pravna osnova zbog koje je Vrhovnom sudu moguće podnijeti prijedlog za dopuštenje revizije, tako da sada podnositelji prije podnošenja ustavne tužbe moraju iscrpiti i to pravno sredstvo, odnosno prigovore o povredi temeljnih ustavnih i konvencijskih prava trebaju iznijeti pred Vrhovni sud.⁶³

Budući da Ustavni sud ima osnovu za dosuditi naknadu za povredom prouzročenu štetu samo za povrede prava na donošenje akta u razumnom roku,⁶⁴ nakon što on utvrdi da je došlo do povrede prava na dostojanstvo zatvorenika oštećenik mora pravo na naknadu štete ostvarivati tužbom za naknadu štete pred redovnim sudom. O učinkovitosti ovog puta zaštite već se u nekim presudama imao prilike očitovati Europski sud. Tako je npr. u predmetu *Longin protiv Hrvatske* ocijenio da podnositeljeva pritužba sucu izvršenja i Ustavnom sudu nisu bili učinkoviti u okolnostima tog predmeta, a pokretanja građanskog postupka za naknadu štete samo po sebi se ne može smatrati učinkovitim pravnim sredstvom, nego samo u kombinaciji s odlukom sudskih vlasti da su njegovi zatvorski uvjeti neodgovarajući.⁶⁵ I iz činjenica najnovijeg predmeta protiv Republike Hrvatske, *Jungić protiv Hrvatske*, jasno je da nacionalni mehanizmi zaštite ljudskih prava zatvorenika u Republici Hrvatskoj, a posebno mogućnost ostvarivanja prava na naknadu štete u slučaju njihove povrede, pokazuju ozbiljne slabosti. U ovom je predmetu parnični postupak za naknadu štete zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvorima prije podnošenja zahtjeva Sudu trajao preko deset godina i još nije bio okončan, što je rezultiralo kumuliranom povredom podnositeljevih konvencijskih prava (uz povredu čl. 3., povrijeđena su mu prava iz čl. 6. i čl. 13. Konvencije).⁶⁶

Ustavni sud je u svojoj bogatoj sudskoj praksi⁶⁷ kontinuirano isticao problem neodgovarajućih uvjeta u hrvatskim zatvorima. Još 2014. godine u svom Izvješću o uvjetima života u zatvorima⁶⁸ ukazao je na problem nepostupanja po njegovim odlukama u ko-

⁶¹ Zakon o parničnom postupku, Narodne novine, br. 53/91., 91/92., 112/99., 129/00., 88/01., 117/03., 88/05., 2/07., 96/08., 84/08., 123/08., 57/11., 148/11., 25/13., 89/14., 70/19., 80/22., 114/22. (dalje: ZPP).

⁶² Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku, Narodne novine, br. 80/22.

⁶³ Vidi: ĐURAS, I., Dopuštenost ustavne tužbe nakon izmjena i dopuna ZPP-a o reviziji, IUS INFO, U središtu, 19.04.2023. (posjećeno 27.04.2023.)

⁶⁴ Čl. 59. a: „(2) U odluci kojom usvaja ustavnu tužbu zbog nedonošenja akta u razumnom roku iz stavka 1. ovoga članka, Ustavni sud će nadležnom sudu odrediti rok za donošenje akta kojim će taj sud meritorno odlučiti o pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela podnositelja. Rok za donošenje akta počinje teći idućeg dana od dana objave odluke Ustavnog suda u »Narodnim novinama«.

(3) U odluci iz stavka 2. ovoga članka Ustavni sud će odrediti primjerenu naknadu koja pripada podnositelju zbog povrede njegova ustavnog prava koju je sud učinio kada o pravima i obvezama podnositelja ili o sumnji ili optužbi zbog njegova kažnjivog djela nije odlučio u razumnom roku. Naknada se isplaćuje iz državnog proračuna u roku od tri mjeseca od dana podnošenja zahtjeva stranke za njezinu isplatu“.

⁶⁵ *Longin protiv Hrvatske*, op. cit., para. 41. i 44.

⁶⁶ *Jungić protiv Hrvatske*, op. cit., para. 16.-20.

⁶⁷ Brojnost odluka (samo u prošloj, 2022. godini bilo ih je dvadesetak) u kojima je utvrdio povrede prava garantiranih čl. 3. Konvencije i čl. 23. i 25. Ustava, onemogućava njihov detaljniji prikaz, odnosno prelazi okvire ovoga rada, pa se autorice zadržavaju na odlukama u kojima se naglašavaju njegova bitna stajališta.

⁶⁸ U-X-5464/2012, od 12. lipnja 2014.

jima je utvrdio povrede ustavnog prava na čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva, te bio naložio poduzimanje konkretnih mjera za osiguranje primjerenog smještaja osoba lišenih slobode (U-III-4182/2008 i U-III-64744/2009).⁶⁹

U odluci U-IIIBi-890/2012 od 4. svibnja 2016. Ustavni sud je utvrdio povredu čl. 23. i 25. Ustava, te čl. 3. Konvencije jer je podnositelj od ukupno 21 mjeseca provedenog u Kaznionici Lepoglava bio prikladno smješten svega dva mjeseca i jedanaest dana, a i ti poboljšani uvjeti osigurani su mu tek nakon sedam mjeseci od pravomoćnosti rješenja kojim je od strane nadležnih sudbenih tijela utvrđena povreda standarda. Ocijenio je da je takav tretman morao imati štetan utjecaj na njegovu dobrobit i ljudsko dostojanstvo, te da u kombinaciji s duljinom trajanja takvog stanja predstavlja ponižavajuće postupanje i povredu naznačenih ustavnih i konvencijskih jamstava, a izostala je brza reakcija nadležnih za provedbu sudske odluke kojom je to utvrđeno.⁷⁰ Ustavni sud je zaključio je da se u okolnostima tog konkretnog slučaja,⁷¹ samo utvrđenje povrede smatra dostatnom zadovoljstvom priznatom podnositelju.⁷²

Svoja načelna stajališta o naknadi štete zbog neodgovarajućih smještajnih uvjeta u zatvorima Ustavni sud navodi u U-III-5725/2016 od 19. prosinca 2017. godine. Ističe da odluku o naknadi štete redovni sud mora obrazložiti dostatnim i relevantnim razlozima. Između ostalog, mora jasno i detaljno utvrditi razdoblja u kojima je podnositelj boravio u kojem zatvoru, ćeliji i konkretnim uvjetima, te s koliko je m² raspolagao (manje ili više od 3). Za razdoblja u kojima je to bilo manje od 3 m², taj se manjak može kompenzirati na drugi način (mogućnošću dužeg boravka izvan ćelije, drugim aktivnostima), a teret dokaza da je to bilo kompenzirano je na državi. O svim okolnostima konkretnog slučaja ovisi radi li se o postupanju koje predstavlja povredu dostojanstva osobe lišene slobode, a sudovi pri toj procjeni moraju voditi računa o objektivnim i subjektivnim kriterijima (fizički i psihički utjecaj određenog postupanja na konkretnu osobu), kao i o osobnim karakteristikama određene osobe (dob, spol, zdravstveno stanje itd.).⁷³

U svojoj odluci U-III-63/2018 od 16. srpnja 2019. Ustavni je sud ukinuo odluku županijskog suda⁷⁴ i vratio predmet na ponovni postupak. Ustavnosudskom postupku prethodio je postupak pokrenut tužbom podnesenom prvostupanjskom sudu radi naknade neimovinske štete prouzročene povredom prava na poštivanje dostojanstva za vrijeme izvršavanja mjere istražnog zatvora i kazne zatvora koji je naložio tuženici platiti podnositelju na ime naknade štete novčani iznos od 26.000,00 kn s pripadajućom zakonskom zateznom kamatom. Drugostupajski sud je djelomično prihvatio prigovor zastare tužbenog zahtjeva, a za razdoblje za koje je zaključio da nije obuhvaćeno zastarom, zaključio da iz rezultata provedenog dokaznog postupka ne proizlazi da je tužitelj dokazao da je pretrpio takvu povredu prava osobnosti čija težina i okolnosti slučaja bi opravdale dosuđivanje pravične novčane naknade, jer ograničenost prostora u zatvorskim sobama, sama za sebe, ne predstavlja osnovu za prihvaćanje tužbenog zahtjeva tužitelja, posebno s obzirom na kompenzacijske mjere. Ustavni se sud pozvao na praksu

⁶⁹ U-X-5464/2012, od 12. lipnja 2014., toč. 1. i 2.

⁷⁰ USRH, U-IIIBi-890/2012 od 4. svibnja 2016., toč. 10.

⁷¹ Podnositelj je još 29. studenoga 2012. iz Kaznionice u Lepoglavi bio premješten u Zatvor u Požegi, a 17. svibnja 2013. uvjetno otpušten s izdržavanja zatvorske kazne.

⁷² USRH, U-IIIBi-890/2012 od 4. svibnja 2016., toč. 12.

⁷³ USRH, U-III-5725/2016 od 19. prosinca 2017., toč. 6.3.

⁷⁴ Odluku Županijskog suda u Rijeci, Gž-1558/2016-2 od 27. rujna 2017.

Europskog suda i svoja načelna stajališta iz U-III-5725/2016 od 19. prosinca 2017. godine, te ponovio da na državi leži teret dokaza o kompenzaciji nedostataka u uvjetima smještaja zatvorenika.⁷⁵ Država nije ni pokušala osporiti neke od navoda podnositelja, niti je dokazala da je nedostatak prostora bio kompenziran, a Ustavni je sud određena utvrđenja drugostupanjskog suda ocijenio arbitrarnim i samovoljnim, jer su bila u suprotnosti s dokazima izvedenim u prvostupanjskom postupku. Takvim se ocijenilo pozivanje na kompenziranje nedostatka prostora mogućnošću korištenja zajedničkog dnevnog boravka iako iz dokaza jasno proizlazi da u jednoj ustanovi takav dnevni boravak uopće ne postoji, dok mu u drugoj njegovo korištenje nije bilo omogućeno.⁷⁶

3. Odnos pravila o odgovornosti države za štetu i „konvencijske“ odgovornosti države zbog povrede čl. 3. Konvencije

Budući da hrvatsko odštetno pravo nije usvojilo posebne koncepte zaštite ljudskih prava,⁷⁷ u slučaju povrede konvencijskih i ustavnih prava na tom povredom prouzročenu štetu primjenjuju se opća pravila Zakona o obveznim odnosima⁷⁸ o šteti i njenom popravljaju. Usvojivši objektivnu koncepciju, ZOO neimovinsku štetu definira kao svaku povredu prava osobnosti. U čl. 19. st. 2. ZOO navodi da se pod pravima osobnosti razumijevaju „prava na život, tjelesno i duševno zdravlje, ugled, čast, dostojanstvo, ime, privatnost osobnog i obiteljskog života, slobodu i dr.“ Nesporno je da neodgovarajući uvjeti u zatvorima mogu štetno djelovati na dostojanstvo te tjelesno i duševno zdravlje osoba lišenih slobode, odnosno prouzročiti povrede tih prava osobnosti.

Nakon što se utvrdi da je povreda nastala, u postupku za naknadu štete predmet spora može biti isključivo opseg i visina njome prouzročene štete i oblik njena popravljaja. U tom smislu bi se uspješni podnositelji ustavne tužbe trebali nalaziti u situaciji usporedivoj s onom uspješnih podnositelja zahtjeva za naknadu štete pred Europskim sudom. Predmeti u kojima je taj Sud odlučivao upozoravaju na određene slabosti našega pravnog sustava u pitanju osiguranja učinkovite pravne zaštite prava iz čl. 3. Konvencije, ali i (ne)spremnosti da sam ispravi povredu i popravi prouzročenu štetu. Nacionalni sustav odgovornosti za štetu nije bio dovoljno učinkovit, nije osiguravao ostvarenje prava na naknadu štete u slučaju povreda dostojanstva osoba lišenih slobode. Čak i ako bi uspio doći do odluke kojom je povreda tog njegova prava utvrđena, u fazi naknađivanja njome prouzročene štete podnositelj bi ponekad postao „žrtva“ novih povreda konvencijskih prava.⁷⁹

Primjena konvencijskih i ustavnih standarda na naknadu ove štete u Republici Hrvatskoj, iako se odvija relativno sporo, nezaustavljiv je proces. Usvajanje tih standarda jasno je „spušteno“ na razinu redovnog sudovanja, pa se u sudskoj praksi redovnih sudova počela uočavati svijest o potrebi jasnog određenja odnosa „konvencijske“ od-

⁷⁵ U-III-63/2018 od 16. srpnja 2019., toč. 10.-13.

⁷⁶ U-III-63/2018 od 16. srpnja 2019., toč. 19.

⁷⁷ Vidi: JOSIPOVIĆ, T., *The Role of Human Rights and Fundamental Freedoms for the Development of Croatian Private Law*, u: *The Influence of Human Rights and Basic Rights in Private Law, Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law*, Springer International Publishing Switzerland, 2016., str. 221-228.

⁷⁸ Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05., 41/08., 125/11., 78/15., 29/18., 126/21., 114/22., 156/22. (dalje: ZOO).

⁷⁹ Vidi *supra*, *Jungić protiv Hrvatske*, *op. cit.*

govornosti države i njene odgovornosti prema pravilima nacionalnog odštetnog prava (posebnih propisa o odgovornosti države za štetu i općeg okvira njene odgovornosti prema ZOO-u). Primjer takve odluke je jedna presuda Županijskog suda u Varaždinu.⁸⁰ U ovom je predmetu prvostupanjskom odlukom Republici Hrvatskoj bilo naloženo isplatiti tužitelju iznos 36.000,00 kn sa zateznim kamatama. U svojoj žalbi Republika Hrvatska je prigovarala da u njezinu postupanju ne postoji protupravnost niti štetna radnja, da nije dokazana uzročna veza između štetne radnje i navodne štete. Sud je naglasio da je: „...nagrada štete zbog boravka u neadekvatnim uvjetima u zatvoru, odnosno zbog povrede dostojanstva osuđenika iz članka 25. Ustava Republike Hrvatske, poseban oblik naknade štete koji ne podliježe klasičnom utvrđivanju uzročno-posljedične veze između štetne radnje i štete.“⁸¹ Sud se nadalje pozvao na praksu Europskog suda i odredbu čl. 74. st. 3. ranije važećeg Zakona o izvršavanju kazne zatvora, te ocijenio da povreda prava osobnosti tužitelja i okolnosti slučaja opravdavaju dosuđivanje novčane naknade za neimovinske štete. Očitovao se o žalbenim navodima države istaknuvši da nije odlučno je li odgovarajući smještaj zatvoreniku uskraćivan namjerno ili ne, već je li efektivno došlo do povreda, te da neimovinsku štetu predstavlja svaka povreda osobnosti i dostojanstva prema čl. 19. st. 2. ZOO-a. Potpuno nejasnom i neprikladnom je ocijenio tezu države da ne može utjecati na prenapučenost zatvora, upitavši „na kome bi, ako ne na državi, bio teret organizacije zatvorskog sustava i osiguranja uvjeta koji udovoljavaju zahtjevima Ustava Republike Hrvatske i Konvencije, koju je potpisala i ratificirala upravo - tuženica Republika Hrvatska.“⁸² Nespornim je ocijenio da je počinjenjem kaznenog djela tužitelj sam prouzročio svoj boravak u zatvoru, ali se to ne može smatrati njegovim doprinosom vlastitoj šteti „jer nije vezana za uvjete u zatvoru koje je, još jednom se ponavlja, dužna osigurati tuženica.“⁸³

3.1. Pravična novčana naknada prema čl. 1100. ZOO-a

Pri popravljaju štete nacionalni pravni sustav treba poštovati načela kojima se rukovodi Europski sud i težiti tomu da su iznosi naknada barem toliki da odvrćaju oštećenike od obraćanja tome sudu.⁸⁴ U hrvatskom pravu ne daje svaka povreda prava osobnosti pravo na isplatu novčane naknade, već to moraju opravdati težina povrede i okolnosti slučaja (čl. 1100. st. 1. ZOO). I Europski sud novčanu naknadu dosuđuje samo ako, uzevši u obzir sve okolnosti pojedinoga slučaja, to smatra pravičnim, a može zaključiti i da je utvrđivanje postojanja povrede samo po sebi dostatan oblik popravljivanja te štete.⁸⁵ Do takvog zaključka nije došao niti u jednom predmetu protiv Republike Hrvatske u kojima je utvrdio povredu čl. 3. Konvencije, a nije je dosudio jedino u predmetu u kojem podnositelj nije bio postavio zahtjev da mu se ona dosudi.⁸⁶ Sve okolnosti slučaja, odnosno težina povrede, njeno trajanje, trajnije posljedice i sl., kriteriji su kojima se naši sudovi rukovode za dosuđivanje pravične novčane naknade za neimovinsku

⁸⁰ Županijski sud u Varaždinu, Gž-415/2021-2, od 4. lipnja 2021.

⁸¹ Županijski sud u Varaždinu, Gž-415/2021-2, od 4. lipnja 2021., toč. 10.

⁸² Županijski sud u Varaždinu, Gž-415/2021-2, od 4. lipnja 2021., toč. 13.

⁸³ Županijski sud u Varaždinu, Gž-415/2021-2, od 4. lipnja 2021., toč. 13.

⁸⁴ Za pojedine europske odštetopravne sustave i probleme s kojima se suočavaju pri recepciji Konvencije vidi: KELLER, H, STONE-SWEET A. (eds.), *A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems*, Oxford University Press, New York, 2008.

⁸⁵ Uvod, toč. 2. Naputka.

⁸⁶ Vidi Štitić *protiv Hrvatske*, *op. cit.*, para. 89.

štetu prema čl. 1100 ZOO-a.⁸⁷ Kod povrede prava dostojanstva osoba lišenih slobode, na visinu naknade najveći utjecaj bi, naravno, trebala imati dužina trajanja povrede, odnosno vrijeme izloženosti neodgovarajućim uvjetima te brojnost i intenzitet tih uvjeta, a to su okolnosti prema kojima se utvrđuje je li uopće došlo do same povrede i kada je ona utvrđena teško da može biti ocijenjena neznatnom i ne opravdati dosudu pravične naknade.

Nije teško zaključiti da Europski sud „očekuje“ da šteta bude naknađena barem u visini iznosa koje on dosuđuje u usporedivim predmetima, drugim riječima, u njegovoj se praksi nalaze „orijentacijski kriteriji“. U jednom predmetu protiv Republike Hrvatske izričito je naglasio da se pri dosuđivanju naknade za neimovinsku štetu nacionalna vlast treba rukovoditi kriterijima zadovoljštine utvrđenim u njegovoj sudskoj praksi. Dok njima nije udovoljeno, odnosno sve dok dosuđeni iznos „ne predstavlja primjerenu zadovoljštinu za pretrpljenu povredu (...) podnositelj zahtjeva još uvijek može tvrditi da je „žrtva“ u smislu članka 34. Konvencije, navodne povrede njegovog prava...“⁸⁸ Primjerenost zadovoljštine se, dakle, ne procjenjuje s obzirom na opće nacionalne standarde naknađivanja neimovinske štete, već s obzirom na one konvencijske, u suprotnom se podnositelj i dalje može smatrati žrtvom povrede konvencijskog prava. Svakako bi bilo poželjno da nakon što je povreda utvrđena, podnositelj s državom postigne nagodbu,⁸⁹ odnosno da mu država ponudi iznos naknade koji će ga odvratiti od podnošenja zahtjeva pred Europskim sudom, a to može samo iznos naknade koji je usporediv s iznosom koji Sud dosuđuje u usporedivim slučajevima, odnosno za povrede sličnoga trajanja i stupnja.

3.2. Zastara zahtjeva za naknadu štete

Ustavni sud Republike Hrvatske je ocijenio ispravnim stav redovnih sudova da se na zastaru zahtjeva za naknadu štete prouzročene neodgovarajućim uvjetima u zatvorskim ustanovama primjenjuje subjektivni zastarni rok iz čl. 230. st. 1. ZOO-a: „Tražbina naknade štete zastarijeva za tri godine otkad je oštećenik doznao za štetu i za osobu koja je štetu učinila.“ Pitanje zastare razmatrao je u odnosu na moguću povredu prava na pristup sudu iz čl. 29. st. 1. Ustava, te načelna stajališta o istom (da ono nije apsolutno i može biti podvrgnuto ograničenjima koja ga ne smiju umanjiti na način da bude narušena sama bit prava na sud, moraju težiti legitimnom cilju i biti njemu razmjerna).⁹⁰ Za neodgovarajuće uvjete u zatvoru za vrijeme boravka u pojedinoj ustanovi utvrdio je da se moraju odvojeno procjenjivati, s obzirom na uvjete u toj ustanovi, da subjektivni zastarni rok od tri godine daje dovoljno mogućnosti i vremena oštećenicima i nije prekratak⁹¹ te

⁸⁷ Čl. 1100.: „(1) U slučaju povrede prava osobnosti sud će, ako nađe da to težina povrede i okolnosti slučaja opravdavaju, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade imovinske štete, a i kad nje nema.

(2) Pri odlučivanju o visini pravične novčane naknade sud će voditi računa o jačini i trajanju povredom izazvanih fizičkih boli, duševnih boli i straha, cilju kojemu služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njezinom naravi i društvenom svrhom“.

⁸⁸ Toč. 98. presude *Jurišić protiv Hrvatske, op. cit.*

⁸⁹ Prije podnošenja tužbe protiv Republike Hrvatske oštećenik je dužan obratiti se državnom odvjetništvu sa zahtjevom za mirno rješenje spora na temelju čl. 186 a. st. 1. ZPP-a.

⁹⁰ USRH, U-III-3824/2019 od 21. listopada 2020., toč. 11.-11.2.

⁹¹ USRH, U-III-3824/2019 od 21. listopada 2020., toč. 14.1.

zaključio da u konkretnom predmetu nije predstavljao nerazmjerno ograničenje prava podnositelja na pristup sudu.⁹²

U predmetu *Huber protiv Hrvatske* Sud je odbio tvrdnje Vlade da je za određena razdoblja u kojima je podnositelj izdržavao kaznu nastupila zastara zahtjeva za naknadu štete jer tužba nije podnesena u zakonskom roku od tri godine, jer „izdržavanje zatvorske kazne trebalo bi se smatrati „kontinuiranom situacijom” sve dok je trajalo u istoj vrsti ustanove za izdržavanje zatvorskih kazni u bitno sličnim uvjetima. Zahtijevanjem od osoba koje izdržavaju zatvorsku kaznu da svoje odštetne zahtjeve protiv države podnesu prije okončanja takvih situacija tim se osobama nameće nerazmjeran postupovni teret.“⁹³ Dakle, sve dok zatvorenik boravi u istoj vrsti ustanove i nije došlo do bitnog poboljšanja uvjeta, traje kontinuirano povređivanje njegovih prava, bez obzira kada je „doznao za štetu i za osobu koja je štetu učinila“. Tek kada je povreda prestala, odnosno kada je okončano njegovo izdržavanje zatvorske kazne ili je premješten u odgovarajuće uvjete, može početi (ili nastaviti) teći zastarni rok. Kontinuiranu situaciju u kojoj je povreda trajala, prema shvaćanju Suda, očito treba smatrati razlogom zastoja zastare. Za očekivati je da se u sudskoj praksi pokrene pitanje kriterija određivanja trenutka kada je došlo do „bitnog poboljšanja uvjeta“ u slučaju premještanja unutar iste ustanova ili u ustanovu istoga tipa, jer oni će biti presudni za računanje zastarnih rokova.

4. Zaključak

Europski sud dugo se vremena odupirao tome da u svojim presudama kao minimalni standard veličine zatvorskih prostorija uspostavi brojčane, formalne kriterije. Da je 4 m² poželjan standard za smještaj osoba, a okolnost da zatvorenik ima na raspolaganju manje od 3 m² površine poda sama po sebi predstavlja snažnu pretpostavku da je zatvorenik bio izložen ponižavajućem postupanju, zaključio je u predmetu *Ananyev i drugi protiv Rusije*, 2012. godine, a daljnju razradu kriterija minimalnih 3 m² osobnog prostora i način na koji se nedostatak veličine osobnog prostora može kompenzirati, dao je u slučaju *Muršić protiv Hrvatske*. Iz ove je presude, a što potvrđuju i kasnije presude donesene protiv Republike Hrvatske, sasvim izvjesno da boravak u ćeliji manjoj od 3 m² u razdoblju od minimalno 27 dana automatski dovodi do povrede čl. 3. Konvencije. Iako je u navedenim presudama Europski sud potvrdio da je osobni prostor manji od 3 m² po zatvoreniku tek polazna točka za utvrđivanje povrede, konstatacijom da je za povredu dovoljno da je zatvorenik u takvoj ćeliji boravio 27 ili više dana zapravo je postavio vrlo jasne formalne kriterije koji dovode do povrede čl. 3. Konvencije. Naime, ako su ova dva uvjeta kumulativno ispunjena, Sud će utvrditi povredu neovisno o tome je li zatvorenik imao mogućnost kretanja izvan ćelije i sudjelovanja u odgovarajućim aktivnostima te jesu li fizički uvjeti u zatvoru bili prikladni.

U hrvatskom pravu prihvaćanje konvencijskih standarda nije bio brz proces, ali je bio (i dalje je) kontinuiran. Tijekom godina se pitanje utvrđivanja samih povreda ustavnih i konvencijskih prava osoba lišenih slobode i naknađivanja tako prouzročenih šteta „spustilo“ s razine „europskog“ i ustavnog sudovanja na razinu redovnog. Ipak, iz izloženih presuda Europskog suda protiv Republike Hrvatske koje se odnose na uvjete

⁹² USRH, U-III-3824/2019 od 21. listopada 2020., toč. 14.3.

⁹³ *Huber protiv Hrvatske*, op. cit., para. 10. O odlukama Suda o zastari zahtjeva za naknadu neimovinske štete više vidi: BUKOVAC PUVAČA, M., MIHELČIĆ, G., MAROCHINI ZRINSKI, M., Zastara - stare nedoumice i nova pitanja, Zbornik Pravnog Fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 43., br. 3., Rijeka, 2023., str. 559–580.

smještaja zatvorenika u zatvoru može se zaključiti da se nacionalni sustav izvršenja kazne zatvora i dalje suočava s ozbiljnim problemom neusklađenosti uvjeta izdržavanja kazne zatvora sa konvencijskim (i ustavnim) standardima te da zatvorenici ne uspijevaju ostvariti svoja prava u okviru nacionalnog sustava. To potvrđuje i činjenica da je samo u proteklih godinu dana Europski sud donio šest presuda protiv Republike Hrvatske zbog povrede prava na dostojanstvo zatvorenika zbog neodgovarajućih uvjeta u zatvorskim ustanovama. Upravo su neodgovarajući uvjeti u zatvoru i njihove štetne posljedice u vidu povreda prava osobnosti zatvorenika dobar primjer kako mehanizmi zaštite određenih ljudskih prava u nacionalnom sustavu mogu, iako normativno dobro razrađeni, po pitanju učinkovitosti te zaštite biti prilično upitni.

S obzirom na obvezu države na poštivanje uspostavljenih konvencijskih standarda opravdano je za očekivati da će se kod utvrđivanja je li do povrede došlo u nacionalnom sustavu od najnižih stupnjeva odlučivanja voditi računa o konvencijskim (i ustavnim) standardima zaštite prava osoba lišenih slobode te da će se nacionalni sustav odgovornosti za štetu uskladiti sa onim Europskog suda. To bi značilo da u slučajevima kada je država propustila osigurati odgovarajuće uvjete u zatvorima i time prouzročila povredu prava osobnosti zatvorene osobe, jedino o čemu se u postupku za naknadu štete može raspravljati jesu opseg i visina prouzročene štete, pri čemu u nacionalnom sustavu treba voditi računa o iznosima naknada koje je Europski sud dosudio u usporedivim slučajevima.

Literatura:

Knjige i članci:

Batistić Kos, V., Pozitivne obveze prema Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Disertacija, Pravni fakultet u Zagrebu, 2011.

Bukovac Puvača, M., Mihelčić, G., Marochini Zrinski, M., Uzročna veza kao pretpostavka odgovornosti za štetu u europskim nacionalnim pravnim sustavima, praksi Suda Europske unije i Europskog suda za ljudska prava, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. 10., br. 1., 2019., str. 25-49.

Bukovac Puvača, M., Mihelčić, G., Marochini Zrinski, M., Zastara - stare nedoumice i nova pitanja, Zbornik Pravnog Fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 43., br. 3., Rijeka, 2023., str. 559-580.

uras, I., Dopuštenost ustavne tužbe nakon izmjena i dopuna ZPP-a o reviziji, IUS INFO, U središtu, 19.04.2023.

Ivičević Karas, E., Penitencijarno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2022.

Josipović, T., The Role of Human Rights and Fundamental Freedoms for the Development of Croatian Private Law, u: The Influence of Human Rights and Basic Rights in Private Law, Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law, Springer International Publishing Switzerland, 2016.

Keller, H, Stone-Sweet A. (eds.), A Europe of Rights: The Impact of the ECHR on National Legal Systems, Oxford University Press, New York, 2008.

Koziol, H., Wilcox, V. (eds.), Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives, Springer, Vienna, 2009.

Marochini, M., The ill-treatment of prisoners in Europe: a disease diagnosed but not cured?, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 30, br. 2., Rijeka, 2009., str. 1108-1128.

Omejec, J., **Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava**, Strasbourški acquis, Novi informator, Zagreb, 2013.

Pravni izvori:

Naputak za postupanje sa zahtjevima za pravičnu naknadu od 28. ožujka 2007. (https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_HRV.pdf)

Kazneni zakon, Narodne novine, br. 125/11., 144/12., 56/15., 61/15., 101/17., 118/18., 126/19., 84/21., 114/22.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Narodne novine, Međunarodni ugovori, br. 18/97., 6/99., 14/02., 13/03., 9/05., 1/06., 2/10., 13/17.

Poslovnik Europskog suda za ljudska prava (<https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/POSLOVNIK/Poslovnik%20ESLJPa.pdf>)

Ustav Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 56/90., 135/97., 8/98. - službeni pročišćeni tekst, 113/00., 124/00. službeni pročišćeni tekst, 28/01., 41/01. službeni pročišćeni tekst, 76/10., 85/10. službeni pročišćeni tekst, 5/14.

Ustavni zakon o Ustavnom sudu Republike Hrvatske, Narodne novine, br. 99/99., 29/02., 49/02.

Zakon o izmjenama i dopunama zakona o parničnom postupku, Narodne novine, br. 80/22.

Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, br. 14/21.

Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine, br. 35/05., 41/08., 125/11., 78/15., 29/18., 126/21., 114/22., 156/22.

Zakon o parničnom postupku, Narodne novine, 53/91., 91/92., 112/99., 129/00., 88/01., 117/03., 88/05., 2/07., 96/08., 84/08., 123/08., 57/11., 148/11., 25/13., 89/14., 70/19., 80/22., 114/22.

Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske

Jungić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 73024/16, 2. ožujka 2023.

Balicki protiv Hrvatske, Zahtjev br. 71300/16, 9. veljače 2023.

Prpić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 27712/19, 9. veljače 2023.

Hrnčić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 53563/16, 29. rujna 2022.

Katanović i Mihovilović protiv Hrvatske, Zahtjevi br. 18208/19 i 12922/20, 29. rujna 2022.

Kopić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 16789/19, 29. rujna 2022.

Huber protiv Hrvatske, Zahtjev br. 39571/16, 7. srpnja 2022.

Ulemek protiv Hrvatske, Zahtjev br. 21613/16, 31. listopada 2019.

M. i M. protiv Hrvatske, Zahtjev br. 10161/13, 3. rujna 2015.

Muršić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 7334/13, 12. ožujka 2015.

Muršić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 7334/13, 20. listopada 2016. (presuda Velikog vijeća)

Lonić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 8067/12, 4. prosinca 2014.

Longin protiv Hrvatske, Zahtjev br. 49268/10, 6. studenog 2012.

Testa protiv Hrvatske, Zahtjev br. 20877/04, 12. srpnja 2007.

Štitić protiv Hrvatske, Zahtjev br. 29660/05, 8. studenog 2007.

Cenbauer protiv Hrvatske, Zahtjev br. 73786/01, 9. ožujka 2006.

Ostale presude Europskog suda za ljudska prava

Nagmetov protiv Rusije, Zahtjev br. 35589/08, 30. ožujka 2017., (presuda Velikog vijeća).

Story i drugi protiv Malte, Zahtjevi br. 56854/13, 57005/13 i 57043/13, 29. listopada 2015.

Varga i drugi protiv Mađarske, 14097/12 i dr., 10. ožujka 2015.

Neshkov i drugi protiv Bugarske, Zahtjev br. 36925/10 i dr., 27. siječnja 2015.

Ivakhnenko protiv Rusije, Zahtjev br. 12622/04, 4. travnja 2013.

Blejšučá protiv Rumunjske, Zahtjev br. 7910/10, 19. ožujka 2013.

Torreggiani i drugi protiv Italije, Zahtjev br. 3517/09 i dr., 8. siječnja 2013.

Lin protiv Grčke, Zahtjev br. 58158/10, 6. studenoga 2012.

Koch protiv Njemačke, Zahtjev br. 497/09, 19. srpnja 2012.

Ananyev i drugi protiv Rusije, Zahtjevi br. 42525/07 i 60800/08, 10. siječnja 2012.

Bazjaks protiv Latvije, Zahtjev br. 71572/01, 19. listopada 2010.

Orchowski protiv Poljske, Zahtjev br. 17885/04, 22. listopada 2009.

Orchowski protiv Poljske, Zahtjev br. 17885/04, 22. listopada 2009.

Norbert Sikorski protiv Poljske, Zahtjev br. 17599/05, 22. listopada 2009.

Mamedova protiv Rusije, Zahtjev br. 7064/05, 1. lipnja 2006.

Nazarenko protiv Ukrajine, Zahtjev br. 39483/98, 29. travnja 2003.

Kalashnikov protiv Rusije, Zahtjev br. 47095/99, 15. srpnja 2002.

Dougoz protiv Grčke, Zahtjev br. 40907/98, 6. ožujka 2001.

Kudla protiv Poljske, Zahtjev br. 30210/96, 26. listopada 2000., (presuda Velikog vijeća).

Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Zahtjev br. 4451/70, 21. veljače 1975.

Odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske

1. USRH, U-III-4182/2008 od 17. ožujka 2009.
2. USRH, U-IIIBi-890/2012 od 4. svibnja 2016.
3. USRH, U-III-5725/2016 od 19. prosinca 2017.
4. USRH, U-III-63/2018 od 16. srpnja 2019.
5. USRH, U-III-3824/2019 od 21. listopada 2020.

Odluke Županijskih sudova

1. Županijski sud u Rijeci, Gž-1558/2016-2, od 27. rujna 2017.
2. Županijski sud u Varaždinu, Gž-415/2021-2, od 4. lipnja 2021.

Ostalo

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2022., Zagreb, ožujak 2023.

Izvješće o uvjetima života u zatvorima, Ustavni sud Republike Hrvatske, U-X-5464/2012, od 12. lipnja 2014.

Maja BUKOVAC PUVAČA, Ph.D., Full Professor,
Sveučilište u Rijeci, Pravni fakultet
maja.bukovac.puvaca@pravri.uniri.hr.

Marissabell ŠKORIĆ, Ph.D., Full Professor,
University of Rijeka Faculty of Law
marissabell.skoric@pravri.uniri.hr

“STATE LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY INADEQUATE CONDITIONS IN PRISONS”

Summary: The subject of this paper is the liability of the state for damages caused by the violation of the right to dignity of prisoners due to inadequate conditions in prisons. In the first part of the paper, the standards derived from supranational and national legal sources are presented, through the interpretation of which the extensive case law of the European Court of Human Rights (European Court, Court) and the Constitutional Court of the Republic of Croatia have shaped the minimum standards for the protection of the dignity of persons deprived of their liberty.

In case of non-compliance with the above-mentioned minimum standards, the state acts unlawfully and the injured party (in the language of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Convention), the victim of the violation) acquires the right to compensation for the damage caused by the violation of the right to dignity. Based on the decisions of the European Court and the Constitutional Court of the Republic of Croatia, an attempt is made to show which issues of compensation and damages have been disputed so far. The criteria used by the European Court in deciding just compensation based on Article 41 of Convention will be briefly presented, as well as the decisions of this court in judgments against the Republic of Croatia.

Examples of decisions of the Constitutional Court of the Republic of Croatia finding a violation of the detainee's right to dignity are then given, and the issues that arise after such decisions in terms of responsibility for the harm inflicted on them are analyzed.

Since it is the same violation and damage, regardless of whether the violation of the right to dignity was established by the European Court or the Constitutional Court, the authors state that the legal position of the persons affected by the violation should be comparable, i.e. the amount of compensation that regular Croatian courts should award in these cases must be comparable to that awarded by the European Court in judgments against the Republic of Croatia.

Keywords: human rights; dignity; damage; prisoners; just compensation; European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms